

in the execution of professional activities, sensitivity to failure, difficult focus on current professional issues, working with the tension-prone liability, precarious financial position, etc. Also the article provides comparing the data with the ability to influence the image of the young teacher professional activity when entering the educational organization. The promising direction of our future research is to study the psychological characteristics depending on the factors and state of anxiety of young teachers entering the organization.

Keywords: educational organization, young teachers, entering the organization, anxiety.

Подано до редакції

УДК: 343.977

О. А. Назаров

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-ПСИХОЛОГІВ ВІДПОВІДНО ДО ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті висвітлено правові аспекти порядку проведення атестації судових експертів психологів та проблемні шляхи їх підготовки.

Ключові слова: атестація судового експерта, система підготовки експертів, судова експертиза, судовий експерт-психолог.

Перехід України до демократичних відносин, розбудова правової держави, яка б відповідала європейським стандартам та реформування судово-правової системи в Україні зумовлюють зростаючу потребу у кваліфікованій допомозі з боку судових експертів та судових експертів-психологів зокрема. У багатьох замовників експертно-психологічних досліджень, судово-психологічної експертизи все частіше виникають юридично значимі правові ситуації (вирішення питання про місце мешкання неповнолітньої дитини, судовий розгляд справ щодо угод з пороками волі, відшкодування моральної шкоди тощо), в яких існує нагальна потреба у застосуванні спеціальних психологічних знань.

З метою досягнення в Україні високої якості судових експертиз, що існує в країнах Європи, розвитку науково-методичного забезпечення, підвищення ефективності системи підготовки та кваліфікації працівників державних судово-експертних установ, значну увагу до себе привертає атестація судових експертів-психологів.

Питанням атестації судових експертів присвячені роботи таких учених, як Репешко П. І., Шерстюк В. М., Клименко Н. І.. Проте, умови атестації судових експертів потребують подальшого удосконалення методики їх підготовки.

Кваліфіковане вирішення експертних завдань, які постають перед сучасним судочинством, вимагає високого рівня знань та освіченості в галузі судової психології та, зокрема, в такій важливій інституції, як судово-психологічна експертиза.

Метою дослідження є розгляд процесу підготовки судових експертів-психологів і їх атестація в системі державного регулювання, а також вивчення нормативно-законодавчої бази, що регулює процес підтримки судових експертів-психологів та повно-

ти розкриття вимог до їх роботи як державних службовців. Проте, механізм атестації експертів-психологів та їх відповідність кваліфікаційним класам потребує їх особливого вивчення та оцінки.

Згідно законодавства України, судовим експертом є особа, яка має спеціальні знання і якій доручається відповідно до порядку, встановленого кодексами, що регулюють проведення судової експертизи (ст. 69 КПК України), проведення відповідної судової експертизи або експертного дослідження у разі запитів з боку зацікавлених громадян чи юридичних осіб.

Сьогодні експертом-психологом у судочинстві може бути лише державний експерт, тобто співробітник державної експертної установи, який має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, має відповідну вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста, пройшов відповідну підготовку та отримав кваліфікацію судового експерта зі спеціальності 14.2 «Психологічні дослідження». Крім того, судовому експерту забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки та пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб [1].

Слід зазначити, що, відповідно до нового Кримінально-процесуального кодексу України, експерти будь-якої спеціальності процесуально рівнозначні, спеціальні норми можуть регулювати тільки обов'язкові види проведення судової експертизи, наприклад, судово-психіатричної експертизи.

Для забезпечення належного професійного рівня судових експертів психологів проводять їх атестацію.

Атестацію з метою присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів проводять експертно-

кваліфікаційні комісії відповідних установ (далі – комісія), які діють відповідно до Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 № 86/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.08.2005 за № 882/11162 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.11.2007 № 1054/5).

На кожного працівника, який підлягає атестації, складається характеристика і подання, підписані його безпосереднім керівником, які подаються до комісії до початку проведення її засідання. Працівник має бути попередньо ознайомлений зі складеною на нього характеристикою. У разі, якщо він не згоден з відомостями, що відображені в характеристиці, керівник виносить її на обговорення колективу відповідного підрозділу, пропозиції якого разом з характеристикою подаються до комісії. Характеристика працівника має містити розгорнуту оцінку професійних знань, компетентності, виконання посадових обов'язків та інформацію про результати діяльності за період після останнього присвоєння кваліфікаційного класу судового експерту.

Під час атестації комісія розглядає подані матеріали та заслуховує працівника. На підставі всебічної оцінки професійного рівня працівників, які атестуються, комісія приймає одне з таких рішень:

- присвоїти працівнику відповідний кваліфікаційний клас судового експерта;
- залишити раніше присвоєний кваліфікаційний клас судового експерта без змін.

Якщо комісією прийнято рішення залишити раніше присвоєний кваліфікаційний клас судового експерта без змін, повторно питання про присвоєння чергового кваліфікаційного класу може бути розглянуто не раніше, ніж через шість місяців. Результати атестації повідомляються працівнику, який атестувався, протягом 10 днів. Питання щодо пониження та позбавлення кваліфікаційних класів судових експертів розглядаються в порядку, встановленому Положенням про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів [2].

Згідно з думкою Шерстюк В. М., дослідження професійної діяльності експерта відбувається шляхом створення його професіограми. Мета створення професіограми – розробка ідеальної моделі, в якій має бути повна кваліфікаційна характеристика судового експерта з позицій вимог, що пред'являються до його професійних знань, умінь, навичок, здібностей, особистісних характеристик. За результатами анкетування судових експертів встановлено, що 59% опитаних вважають за необхідне розробку професіограми судового експерта (докладного опису усіх сторін діяльності, необхідних якостей і навичок); 95% респондентів указали, що експерт має відповідати вимогам, що ставляться професією до особистісних якостей і психологічних здібностей. На їх думку,

професіограма судового експерта має складатися з таких блоків: пізнавальна діяльність (56%); пошукова діяльність (40%); організаційна діяльність (35%); комунікативна діяльність (23%); посвідчувальна діяльність (27%); реконструктивна діяльність (17%); соціальна діяльність (13%); інше (7%) [3].

Навички (уміння), які необхідні судовому експерту в його роботі, доцільно розподіляти на три групи: окремо-методичні, науково-дослідні, комунікативно-організаторські.

Результати анкетування та інтерв'ювання судових експертів показують, що до соціально-психологічних властивостей та якостей, які мають найбільш важливе значення для виконання експертом професійної діяльності, були віднесені: загальний і спеціальний інтелект (79%); концентрація уваги (56%); спостережливість (50%); прагнення до істини (48%); принциповість (47%); акуратність (43%); самоорганізованість (41%); чітка письмова мова (41%); емоційна стійкість (34%); зібраність (32%); пунктуальність (28%); наполегливість (26%); цілеспрямованість (24%); висока орієнтація (23%); чуйність (9%); інше (3%) [3].

Професіоналізація наукових працівників-психологів у сфері судово-експертної діяльності повинна будуватися на фундаментальній підготовці майбутнього судового експерта-психолога у вищому навчальному закладі саме як судового експерта-психолога. Такий підхід не відкидає необхідності розвитку післядипломної освіти, а потребує її базування на фундаментальній підготовці у вищих навчальних закладах.

Тому підготовка судового експерта психолога повинна передбачати наступне:

- базову повну вищу психологічну освіту;
- післядипломну освіту (спеціалізація стажування, підвищення кваліфікації та перепідготовка);
- спеціальну психологічну освіту за експертною спеціальністю 14.2 «Психологічні дослідження»;
- самоосвіту [4].

Підходи до навчання експертних кадрів у галузі судової психології у різних суб'єктів судово-експертної діяльності, а саме Міністерстві внутрішніх справ, Міністерстві юстиції мають загальні методичні основи, але при безпосередній підготовці у кожній експертній установі існує своя специфіка як у організації навчання, так і в його методичному забезпеченні. Одним із важливих напрямків удосконалення судово-експертної діяльності в Україні є перебудова системи підготовки експертних кадрів. Станом на сьогоднішній день специфіка професійної підготовки судових експертів-психологів полягає лише у доборі кандидатів, які повинні мати певний досвід роботи психологом, тобто цілеспрямований підхід з боку держави до підготовки майбутніх фахівців у галузі судової психології на даний час відсутній.

За даними Н. І. Клименко та В. К. Стринжа, експертні кадри у Польщі формуються наступним чином. Після отримання вищої освіти особи проходять спеціальну підготовку спочатку на курсах протягом року, потім шість місяців працюють під контролем досвідчених фахівців науково-дослідного інституту країни та півтора роки – під контролем фахівців на місцях. Лише через три роки вони отримують право самостійного виконання експертиз. За таким же підходом здійснюється підготовка експертів в Угорщині, Чехії та Словаччині [5].

На жаль, в Україні досі не розроблено програму магістерської підготовки в галузі судової експертизи за напрямком експертної спеціальності 14.2 «Психологічні дослідження». Видається доцільним запровадити систему підготовки експертних кадрів на кафедрах (в інститутах) судово-експертної діяльності у державних вищих навчальних закладах, що мають відповідну наукову базу та належним чином підготовлений професорсько-викладацький склад за напрямами психологічної експертної діяльності. Навчальний процес має бути орієнтований на випуск фахівців певних профілів (спеціальностей), а набуті ними знання під час навчання повинні відповідати встановленою для судових експертів психологів спеціальністю 14.2 «Психологічні дослідження» ступеню, глибини, характеру засвоєння і подальшій реалізації спеціальних психологічних знань.

Таким чином, все розглянуте нами вище доводить, що критеріями, за якими оцінюють компетентність експерта психолога, висновок якого розглядається як доказ під час розгляду справи у суді або розслідування кримінального провадження, є освіта експерта і стаж його професійної діяльності у сфері науки або практики, які необхідні для проведення психологічної експертизи.

Необхідно також розглянути питання про те, яким чином в Україні проводиться атестація з присвоєння майбутнім судовим експертам взагалі та експертам-психологам зокрема кваліфікації судового експерта з правом проведення психологічної експертизи самостійно. Метою атестації у даному випадку є забезпечення належного професійного рівня керівних працівників та фахівців, які залучаються до проведення судових психологічних експертиз або беруть участь у розробках теоретичної та методичної бази судової психологічної експертизи. Залежно від спеціалізації і рівня підготовки їм присвоюють кваліфікацію судового експерта-психолога з дозволом проведення психологічної експертизи і кваліфікаційний клас.

Порядок проведення атестації та присвоєння кваліфікаційних класів визначається міністерствами і відомствами, до системи яких входять спеціалізовані установи та відомчі служби, що проводять судові експертизи. Відповідно до ст. 9 і 16 Закону України «Про судову експертизу», наказами Міністерства юстиції затверджені Порядок присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експер-

тиз Міністерства юстиції України (№3660/5 від 30.12.2011), Порядок ведення державного Реєстру атестованих судових експертів (№ 492/5 від 29.03.2012) і Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестації судових експертів (№ 86/5 від 09.08.2005). Відповідно до цих документів у системі Міністерства юстиції України створюються:

- експертно-кваліфікаційні комісії (ЕКК) науково-дослідних інститутів судових експертиз;
- центральна експертно-кваліфікаційна комісія Міністерства юстиції України (ЦЕКК) [1].

Головним завданням експертно-кваліфікаційних комісій науково-дослідних інститутів судових експертиз є визначення рівня професійної підготовки співробітників інститутів через їхню атестацію для присвоєння кваліфікації та кваліфікаційного класу судового експерта. Членами таких комісій можуть бути найдосвідченіші спеціалісти, які мають кваліфікацію судових експертів та стаж наукової та практичної роботи за спеціальністю не менше п'яти років.

Безпосередньо в процесі атестації нового експерта-психолога експертно-кваліфікаційна комісія виконує такі функції:

- 1) розглядає подання, складене безпосереднім керівником експерта, який підлягає атестації, та документи, що додаються (характеристика, копія диплома про освіту, витяг з трудової книжки);
- 2) організує попереднє рецензування поданих рефератів та проектів висновків експертів;
- 3) допускає експерта або відмовляє йому в допуску до атестації;
- 4) приймає кваліфікаційний іспит.

Кандидати на одержання кваліфікації експерта-психолога в обов'язковому порядку складають письмовий (реферат і проекти висновків експерта) та усний (співбесіда) іспити з питань загальної, вікової, медичної, юридичної психології, патопсихології, психодіагностики, судово-психологічної експертизи, кримінального, цивільного, адміністративного та інших галузей права.

У результаті іспиту та перегляду відповідних документів експертно-кваліфікаційна комісія може прийняти одне з таких рішень:

- присвоїти відповідний кваліфікаційний клас та кваліфікацію судового експерта психолога;
- підтвердити раніше присвоєний кваліфікаційний клас та кваліфікацію;
- понизити кваліфікаційний клас судового експерта-психолога;
- позбавити кваліфікаційного класу та кваліфікації судового експерта-психолога;
- відмовити в присвоєнні кваліфікації судового експерта-психолога [1].

Результати атестації щодо присвоєння кваліфікаційного класу судового експерта заносять до спеціального атестаційного листка, який підписує голова експертно-кваліфікаційної комісії, секретарем та членами комісії, які брали участь у засіданні, і повідомляються

працівнику, котрий атестувався, одразу після проведення засідання про прийняте рішення.

Наступною інстанцією атестації експертів психологів є Центральна експертно-кваліфікаційна комісія Міністерства юстиції України, до основних завдань якої належать:

1) розгляд питань дисциплінарної відповідальності судових експертів психологів, що працюють у державних спеціалізованих установах;

2) визначення порядку та умов підвищення кваліфікації судових експертів.

На підставі рішення комісії фахівцю видається Свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта. Свідоцтво підписується головою комісії і секретарем, засвідчується печаткою Центральної експертно-кваліфікаційної комісії та реєструється в журналі, який веде секретар комісії.

Свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта-психолога дійсне протягом п'яти років. Термін дії свідоцтва подовжується після підтвердження експертом своєї кваліфікації, про що ставиться відповідна позначка у свідоцтві [2]. Фахівці, що пройшли процедуру атестації та яким присвоєна кваліфікація судового експерта, вносяться до державного Реєстру атестованих судових експертів відповідно до чинного законодавства України. Цей Реєстр є офіційною автоматизованою системою обліку спеціалістів, яким органи досудового слідства, суду мають переважно доручати проведення судових експертиз.

Якщо атестований експерт-психолог не сумлінно виконує свої зобов'язання, або судові органи не впевнені в його компетенції, такого експерта-психолога може бути виключено з Реєстру за умов прийняття експертно-

кваліфікаційною комісією рішення щодо позбавлення кваліфікації судового експерта та кваліфікаційного класу і скасування свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта через накладання на судового експерта дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта. Також не може залучатися до виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення [1]. Таким чином, метою атестації судових експертів-психологів є забезпечення належного професійного рівня фахівців, які підтверджують свою кваліфікацію за спеціальністю 14.2 «Психологічні дослідження».

Висновки. В Україні відсутня цільова підготовка спеціалістів із судово-психологічної експертизи в системі вищої освіти України, хоча необхідність у таких фахівцях постійно зростає. Велика кількість кримінальних проваджень з насильницьких злочинів та цивільних спорів розглядається судами без використання спеціальних психологічних знань та залучення експертів-психологів, що приводить до неврахування психологічних чинників особистості злочинця, певних обставин скоєння злочину або вирішення цивільної справи. Проте, чинне законодавство дозволяє фахівцям-психологам розширювати межі застосування здобутої освіти та передбачає можливість проведення їх атестації і присвоєння кваліфікації судового експерта-психолога у разі, якщо кандидат має вищу психологічну освіту та стаж практичної роботи не менше 5 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ

2. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 № 86/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.08.2005 за № 882/11162 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.11.2007 № 1054/5).

3. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. М. Шерстюк. – Харків. – 2007. – 21 с.

REFERENCES

1. *Zakon Ukrainy pro sudovu ekspertyzu* 4038-XII [Law of Ukraine on expert evidence]. (1994, February 25) [in Ukrainian].

2. *Polozhennia pro ekspertno-kvalifikatsiini komisii ta atestatsiiu sudovykh ekspertiv* [Regulations of expert qualification committee and attestation of forensic experts] [in Ukrainian].

4. Клименко Н. І. Щодо питань про компетенцію судового експерта / Н. І. Клименко // Криміналістичний вісник. – 2010. - № 2 (14). – С. 19-23.

5. Репешко П. І. Судовий експерт: співвідношення процесуального статусу та професійної діяльності / П. І. Репешко // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасна наука в мережі інтернет» 25-27 лютого 2010 р. - Режим доступу: <http://intkonf.org/repeshko-pi-sudoviy-ekspert-spivvidnoshennya-protseualnogo-statusu-ta-pofesiynoyi-diyalnosti/>.

3. Sherstiuk, V. M. (2007). *Orhanizatsiino-pravovi ta moralno-psykholohichni zasady sudovo-ekspertnoi diialnosti* [Organizational and law, moral and psychological foundations of expert evidence activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Klymenko, N. I. (2010). *Shchodo pytan pro kompetentsiiu sudovoho eksperta* [Questions about forensic

expert's competence]. *Kryminalistychnyi visnyk [Criminalological bulletin]*, 2 (14), 19-23 [in Ukrainian].

5. Repeshko, P. I. (2010). Sudovyi ekspert: spivvidnoshennia protsesualnoho statusu ta profesiinoi diialnosti [Forensic expert: correlation of potential status and professional activity]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-*

praktychnoi internet-konferentsii «Suchasna nauka v me-rezhi internet» – Proceedings of international scientific and practical conference “Modern science in the Internet”. Retrieved from: <http://intkonf.org/repeshko-pi-sudoviy-ekspert-spivvidnoshennya-protsesualnogo-statusu-ta-pofesiynoyi-diyalnosti/> [in Ukrainian].

О. А. Назаров

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПОРЯДКА ПРОВЕДЕНИЯ АТТЕСТАЦИИ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТОВ-ПСИХОЛОГОВ В СООТВЕТСТВИИ С ДЕЙСТВУЮЩИМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ УКРАИНЫ

В статье освещены правовые аспекты порядка проведения аттестации судебных экспертов психологов и проблемные пути их подготовки.

Ключевые слова: аттестация судебного эксперта, система подготовки экспертов, судебная экспертиза, судебный эксперт-психолог.

O. A. Nazarov

PROBLEMATIC ISSUES OF PROCEDURE FOR THE CERTIFICATION OF FORENSIC EXPERTS-PSYCHOLOGISTS ACCORDING TO THE CURRENT LEGISLATION OF UKRAINE

In article it is underlined that transferring of Ukraine to democratic relations, development of a lawful state which would meet the European standards and reforming of judicial-legal system in Ukraine cause growing requirement for the qualified help from judicial experts and forensic experts-psychologists in particular. Many customers of expert-psychological researches, judicial and psychological inspection even more often have legally significant legal situations in which there is a special need in application of special psychological knowledge. Special attention is paid to the certification of forensic experts-psychologists with the aim of achieving expert evidence in Ukraine of European standard, development of scientifically-methodical maintenance, increase of system effectiveness of training and qualification of workers of the state forensic expert establishments. However, conditions of certification of forensic experts demand perfection of a procedure of their training. According to the legislation of Ukraine a forensic expert is a person who possesses special knowledge and who carries out a forensic examination or expert research in case of inquiries from interested citizens or legal bodies. In Ukraine there is no target training of experts in the field of forensic psychological examination in system of higher education of Ukraine, though the necessity for such experts is constantly increasing. A great quantity of criminal proceedings on violent crimes and civil disputes is considered by courts without the use of special psychological knowledge and attraction of experts-psychologists that leads to the disregard of psychological factors of a criminal's personality, important circumstances of commission of a crime or solution of a civil case. In this regard legal aspects of order of carrying out a certification of forensic experts-psychologists and problem paths of their training are especially urgent nowadays in Ukraine.

Keywords: certification of the assessor, the system of training of experts, forensics, forensic psychologist.

Подано до редакції 03.06.14